

JAROSŁAW MOSZCZYŃSKI

Katedra Kryminalistyki i Medycyny Sądowej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
jaroslaw_moszczyński@go2.pl

POLSKIE DAKTYLOSKOPIJNE I GENETYCZNE BAZY DANYCH – PROBLEM PODSTAW PRAWNYCH

POLISH DACTYLOSCOPIC AND GENETIC DATABASES – THE PROBLEM OF THE LEGAL BASIS

ABSTRACT

Forensic databases, especially computerized fingerprint and genetic databases, are very valuable tools in the fight against crime, as long as they are big enough and up to date.

They allow to compare in a short time, dactyloscopic and biological traces developed at the scenes of crimes, against large collections of fingerprints and genetic profiles, which enables the detection of offenders. They are also used to determine the identity of the persons and bodies. For this reason, they are widely used not only in the individual countries, but also in international cooperation. The basic condition for a positive outcome of search of the database is the presence of a suitable reference material in it – fingerprints or DNA profiles of the potential offenders. This means that the identification of the perpetrator can be made only in the cases of recidivism. There is currently a problem in Poland with the relevant legal bases for forensic registration, which leads to obsolescence of databases.

Keywords: fingerprints, DNA profiles, databases, forensic registration, legal basis

STRESZCZENIE

Kryminalistyczne bazy danych, a zwłaszcza skomputeryzowane bazy daktyloskopijne i genetyczne to bardzo wartościowe narzędzia w walce z przestępczością, o ile są one odpowiednio duże i aktualne. Pozwalają one na porównywanie w krótkim czasie śladów daktyloskopijnych i biologicznych, zabezpieczonych na miejscach zdarzeń, z dużymi zbiorami odbitek linii papilarnych oraz profili genetycznych, co umożliwia wykrywanie sprawców przestępstw. Służą one także do ustalania

tożsamości osób i zwłok. Z tego względu są one szeroko wykorzystywane nie tylko na potrzeby poszczególnych państw, ale także we współpracy międzynarodowej. Podstawowym warunkiem uzyskania pozytywnego rezultatu przeszukania bazy jest obecność w niej odpowiedniego materiału porównawczego – odbitek linii papilarnych bądź profili DNA potencjalnych sprawców. Oznacza to, że identyfikacji sprawcy można dokonać tylko w przypadkach powrotu do przestępstwa. W Polsce istnieje aktualnie problem z odpowiednimi podstawami prawnymi rejestracji kryminalistycznej, co przekłada się na dezaktualizację baz danych.

Słowa kluczowe: *odciski palców, profile DNA, bazy danych, rejestracja kryminalistyczna, podstawy prawne*

WPROWADZENIE

Polska Policja dysponuje nowoczesnymi kryminalistycznymi bazami danych w postaci systemu automatycznej identyfikacji daktyloskopijnej – AFIS (J. Moszczyński, 1997, s. 198–214) oraz skomputeryzowanej bazy danych DNA (M. Goc, H. Dąbrowska, 2002, s. 5–7; A. Filewicz, I. Sołtyszewski, 2003, s. 5–12). Obydwie bazy mogą być bardzo skutecznymi narzędziami w walce z przestępczością (K. Krassowski, 2007, [w:] I. Sołtyszewski, s. 111–128), jeśli zawierają odpowiednio duże i aktualne zasoby informacji w postaci odbitek linii papilarnych oraz profili DNA sprawców przestępstw.

W 2006 roku miała miejsce nowelizacja art. 20 ustawy o Policji, w ramach której przyjęto, iż danych dotyczących DNA, odcisków linii papilarnych i innych informacji nie pobiera się w przypadku, gdy nie mają one przydatności wykrywczej, dowodowej lub identyfikacyjnej w prowadzonym postępowaniu. Interpretacja tego przepisu jest następująca: jeśli na miejscu zdarzenia nie ujawniono śladów daktyloskopijnych bądź biologicznych, to podejrzanych nie daktyloskopuje się ani nie pobiera się od nich wymazów śliny w celu oznaczenia profilu DNA. Rozwiązanie takie będzie prowadziło, zdaniem autora, do dezaktualizacji oraz spowolnienia budowy obydwu kryminalistycznych baz danych. Naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy będą coraz mniejsze możliwości wykrywania sprawców przestępstw w oparciu o ślady ujawniane na miejscach zdarzeń.

W opracowaniu został przedstawiony m.in. przegląd podstaw prawnych rejestracji kryminalistycznej w ujęciu historycznym oraz ich wpływ na funkcjonowanie zbiorów daktyloskopijnych i genetycznych, co zostało zobrazowane za pomocą odpowiednich analiz statystycznych.

RYS HISTORYCZNY POLSKICH ZBIORÓW DAKTYLOSKOPIJNYCH

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, komendant główny Policji Państwowej podpisał w dniu 24 grudnia 1919 roku pierwszą polską instrukcję daktyloskopijną, na mocy której jednostki Policji były zobowiązane do przesyłania jednego egzemplarza karty daktyloskopijnej do Wydziału IV KG PP w Warszawie. Zgodnie z tą instrukcją daktyloskopowaniu podlegały następujące osoby (zob.: W. Brzęk, 1980, s. 510–523; J. Misztal, 2008, s. 63–71; D. Buras, 2004, s. 56–61; D. Buras, 2009, [w:] P. Rybicki, T. Tomaszewski, s. 71–82):

- aresztowani oraz podejrzani, którzy należeli do kategorii zawodowych zbrodniarzy podlegających dozorowi policyjnemu,
- aresztowani, którzy ze względu na swoje wcześniejsze życie, rodzaj oraz sposób popełnienia czynów karygodnych są szkodliwi dla państwa, mienia i życia obywateli, a którym za popełnienie czynu karygodnego grozi kara ciężkiego więzienia,
- międzynarodowi zbrodniarze i włóczędzy wszelkiego rodzaju,
- wydaleny z kraju wyrokami sądowymi lub orzeczeniami administracyjnymi,
- podający fałszywe nazwisko oraz legitymujący się fałszywymi dowodami osobistymi, jak też osoby, co do których zachodzi uzasadnione podejrzenie, że starają się wprowadzić w błąd urzędy państwowe,
- Cyganie obojga płci, bez względu na wiek i przynależność państwową,
- osoby aresztowane lub podejrzane o szpiegostwo oraz inne działanie mające na celu wyrządzenie szkody państwu,
- osoby nieznanne w okolicy, przetrzymywane z jakichkolwiek powodów, głuchoniemi, umysłowo chorzy itp., celem stwierdzenia ich tożsamości,
- osoby, których zdjęcia daktyloskopijne zażądał sąd lub inne władze do tego powołane,
- zwłoki zamordowanych, a nieznanych w okolicy, jak też osób, które przypadkowo poniosły śmierć.

Na podstawie rozkazu nr 165 komendanta głównego Policji Państwowej z 20 marca 1922 roku w ekspozyturach śledczych działających w większych miastach zorganizowano biura rejestracyjne, w skład których wchodziły m.in. registry daktyloskopijne. W 1927 roku prowadzenie registry

powierzono urzędowi śledczym, które w tym roku utworzono przy komendach wojewódzkich Policji Państwowej. W 1928 roku opublikowano instrukcję dla urzędów śledczych, nakładającą obowiązek daktyloskopowania następujących kategorii osób:

- znani Policji przestępcy zawodowi recydywiści, bez względu na rodzaj i kwalifikacje popełnianych przez nich przestępstw,
- osoby aresztowane, względnie zatrzymane pod zarzutem popełnienia przestępstw zagrożonych karą śmierci lub ciężkim więzieniem,
- osoby aresztowane za dopuszczenie się takich przestępstw, które z reguły popełniane są zawodowo, np.: kradzież kieszonkowa, kradzież sklepowa, kradzież jarmarczna, kradzież z włamaniem, kradzież z podkopem, fałszerstwo banknotów, monet i papierów wartościowych, oszustwa z użyciem fałszywych brylantów, bezwartościowych przedmiotów i materiałów, uprawianie gry hazardowej w pociągach i inne,
- osoby przytrzymane pod zarzutem jakichkolwiek wykroczeń przeciwko prawu i porządkowi, jeśli bezsprzeczne stwierdzenie ich tożsamości następuje z trudnością danemu urzędowi policyjnemu,
- osoby zwolnione po odbyciu kary co najmniej więzienia za przestępstwa kryminalne, jeżeli przedtem nie były daktyloskopowane,
- osoby aresztowane za przestępstwa skierowane przeciwko państwu,
- osoby wydalone z kraju na mocy wyroków sądowych, względnie orzeczeń władz administracyjnych, jak również osoby deportowane do kraju przez zagraniczne władze ze względu na ich szkodliwość dla bezpiecznego życia i mienia,
- Cyganie obojga płci, od 14 roku życia począwszy, bez względu na przynależność państwową,
- nieznanymi, a przytrzymanymi z jakichkolwiek powodów prawnych osobniczo niewiadomego pochodzenia, np. głuchoniemi, umysłowo chorzy itp., celem ustalenia ich tożsamości,
- osoby, których daktyloskopowanie zostało zarządzone przez władze sądowe, administracyjne lub wojskowe,
- zwłoki nieznanymi osobnikami zamordowanych oraz osób niewiadomego pochodzenia, które poniosły śmierć przypadkowo, np. skutkiem katastrof, przejechania, utonięcia, zostały zabite w czasie pościgu policyjnego lub które popełniły samobójstwo.

W latach 1944–1949 utworzono Sekcję Naukowo-Techniczną Ekspertyz w Komendzie Głównej Milicji Obywatelskiej oraz laboratoria foto-daktyloskopijne w komendach wojewódzkich. Podjęto prace nad tworzeniem powiatowych kartotek znanych przestępców, wojewódzkich registratur daktyloskopijnych (dziesięciopalcowych), albumów fotograficznych przestępców oraz registratur monodaktyloskopijnych. Niestety, w 1949 roku zlikwidowano Sekcję Naukowo-Techniczną Ekspertyz KG MO. W 1954 roku przystąpiono do organizacji Zakładu Kryminalistyki KG MO i wojewódzkich laboratoriów kryminalistycznych. Na mocy rozkazu nr 8/54 KG MO z 22 października 1954 roku wprowadzona została instrukcja o zasadach stosowania i wykorzystania rejestracji daktyloskopijnej przez jednostki MO. Zgodnie z nią prowadzenie Centralnej Registratury Daktyloskopijnej (CRD) powierzono Zakładowi Kryminalistyki KGMO. Centralna Registratura Daktyloskopijna składała się z trzech działów: registratury dziesięciopalcowej, registratury monodaktyloskopijnej oraz centralnego zbioru śladów linii papilarnych nieustalonych przestępców.

W późniejszym okresie zasady rejestracji daktyloskopijnej regulowała instrukcja nr 1/77 Dyrektora Zakładu Kryminalistyki KG MO z 10 stycznia 1977 roku o zasadach i sposobie postępowania w sprawach rejestracji daktyloskopijnej, łusek, pocisków, broni utraconej oraz dokumentów anonimowych, wydana na podstawie zarządzenia nr 101/72 Ministra Spraw Wewnętrznych z 25 września 1972 roku. Zgodnie z powyższą instrukcją rejestracji daktyloskopijnej podlegały następujące osoby:

- podejrzani, którym przedstawiono zarzuty, oraz osoby, które przesłuchano w charakterze podejrzanego,
- osoby zatrzymane, które odmawiały podania swoich danych personalnych, oraz osoby, co do których zachodziło podejrzenie, że posługują się fałszywymi danymi personalnymi,
- nieletni, podejrzani o popełnienie zbrodni przeciwko życiu, zbrodni zgwałcenia, rozboju lub zbrodni przeciw bezpieczeństwu powszechnemu albo umyślne spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia, a także o dokonanie poważniejszych kradzieży, szantażu lub takich przestępstw, których sposób popełnienia wskazuje na daleko posunięty proces deprawacji lub nabycie kwalifikacji przestępczych.

Kolejne zmiany w zakresie podstaw prawnych rejestracji daktyloskopijnej zaprezentowane są w dalszej części opracowania.

MOŻLIWOŚCI USTALEŃ W OPARCIU O KLASYCZNE ZBIORY DAKTYLOSKOPIJNE

Zbiory kart daktyloskopijnych zorganizowane wg dziesięciopalcowej formuły daktyloskopijnej (P. Horoszowski, 1958, s. 381–400) umożliwiały ustalanie tożsamości (lub jej weryfikację) osób podejrzanych o popełnianie przestępstw, a także zwłok. Oczywiście warunkiem koniecznym do dokonania takich ustaleń była wcześniejsza rejestracja daktyloskopijna danej osoby.

Wywiady daktyloskopijne były prowadzone poprzez dostarczenie karty daktyloskopijnej do CRD lub przez telefon (D. Raczyński, Z. Skopiński, 1961). W tym drugim przypadku eksperci daktyloskopii lub technicy łączyli się telefonicznie z CRD i przekazywali informacje o podstawowych elementach budowy wzorów linii papilarnych na karcie daktyloskopijnej. Pracownicy CRD szkicowali na czystej karcie zarysy wzorów i na tej podstawie wyprawdzali formuły daktyloskopijne, co wymagało nie tylko perfekcyjnej znajomości zasad klasyfikacji kart daktyloskopijnych i wielkiego doświadczenia, ale także dużej wyobraźni. Następnie wyszukiwali w zbiorach kart o analogicznych formułach i przekazywali zainteresowanej jednostce dane osobowe ze znalezionych kart. Pomimo dużej precyzji takich ustaleń, każdy wywiad daktyloskopijny przez telefon wymagał potwierdzenia poprzez przesłanie karty daktyloskopijnej do CRD. O dużej potrzebie korzystania z usług CRD świadczą np. dane z 1990 roku, kiedy to przeprowadzono 2067 wywiadów daktyloskopijnych, w ramach których ustalono tożsamość 906 osób i 208 zwłok.

Pod koniec 1991 roku zainstalowano w polskiej Policji sieć telefaksów, które bardzo szybko znalazły zastosowanie w wywiadach daktyloskopijnych (J. Moszczyński, 1993, s. 15–21), co znacznie usprawniło dokonywanie szybkich ustaleń tożsamości osób i zwłok. Na przykład w 1995 roku liczba wywiadów daktyloskopijnych wzrosła do 6277, w ramach których ustalono lub zweryfikowano tożsamość 1784 osób i 275 zwłok.

Zbiory CRD, podobnie jak wszystkie klasyczne registry daktyloskopijne, były – niestety – niemal zupełnie nieprzydatne do wykrywania sprawców przestępstw na podstawie śladów z miejsc zdarzeń, ponieważ ślady pojedynczych czy nawet kilku palców nie pozwalały na wyprawdzanie dziesięciopalcowej formuły daktyloskopijnej. Tylko w wyjątkowych przypadkach, kiedy to sprawca pozostawił na miejscu zdarzenia ślady większości palców, można było wyprawdząć szereg formuł prawdopodobnych

(J. Moszczyński, 1988), co wymagało przeszukiwania znacznie większych podzbiorów CRD niż w przypadku formuł jednoznacznych. Dlatego od 1926 roku w Wydziale IV Komendy Głównej Policji Państwowej rozpoczęto prowadzenie dodatkowo registratury monodaktyloskopijnej (P. Horoszowski, 1958, s. 400–410), w ramach której wzory linii papilarnych na poszczególnych palcach klasyfikowano oddzielnie. Dzięki niej pierwsze pozytywne rezultaty uzyskano w latach 30., i tak w 1931 roku wykryto 59 sprawców, natomiast w 1938 roku liczba wykrytych w ten sposób przestępców wzrosła do 176 (A. Misiuk, A. Peplowski, 1994, s. 218). Prowadzenie registratury monodaktyloskopijnej było jednak bardzo pracochłonne, a poszczególne formuły szybko się przepelniały, tzn. wiele wzorów linii papilarnych miało taką samą formułę. Dlatego zbiory monodaktyloskopijne, prowadzone do lat 70., nie mogły być zbyt liczne i obejmowały jedynie odbitki linii papilarnych najbardziej aktywnych przestępców.

Na przełomie lat 80. i 90. eksperci z laboratoriów wojewódzkich mieli obowiązek prowadzenia zbiorów śladów N.N. Gromadzono w nich fotogramy śladów z miejsc zdarzeń, które spełniały odpowiednie wymagania jakościowe i pozostawały niezidentyfikowane po badaniach eliminacyjnych. Ślady te należało porównywać z kartami daktyloskopijnymi, nadsyłanymi w ramach kolejnych ekspertyz¹. Wielka pracochłonność tego przedsięwzięcia także nie dawała oczekiwanych rezultatów.

Pewien postęp w wykorzystaniu zbiorów monodaktyloskopijnych przyniosły systemy półautomatyczne, których działanie polegało na „ręcznym” kodowaniu śladów i odbitek z kart daktyloskopijnych, wprowadzaniu kodów do odpowiednio zaprogramowanego komputera i automatycznego porównywania kodów. Systemy takie funkcjonowały w policjach niektórych państw. W Polsce także powstało kilka projektów tego rodzaju rozwiązań (W. Kozłowski, T. Pietrzykowski, 1960, s. 5–10; W. Kozłowski, 1962, s. 621–629; Cz. Grzeszyk, S. Grzegórski, 1973, s. 627–635; A. Szota-Koziczak, 1985, s. 635–641; M. Owoc, 1986, s. 213–220). W 1988 roku w Wydziale Daktyloskopii CLK KGP uruchomiony został pilotażowy

¹ W większości przypadków, kiedy na miejscu zdarzenia zostały ujawnione ślady linii papilarnych i nie było osób podejrzanych, prowadzący postępowania zlecali ekspertyzy, załączając do nich po kilkadziesiąt „kart z szuflady” osób, które pozostawały w zainteresowaniu Milicji (Policji). W ten sposób wykazywano aktywność w prowadzeniu postępowań, a przy okazji istniała jakaś szansa na przypadkowe wykrycie sprawcy.

system półautomatyczny, oparty na opracowaniu autora (J. Moszczyński, 1986, s. 23–27). Po kilku miesiącach pracy w czteroosobowym zespole uzyskano pierwsze rezultaty w postaci identyfikacji kilkunastu sprawców kradzieży z włamaniem. Wkrótce jednak, po roku 1989, kiedy to autor² miał możliwość zapoznania się z systemami AFIS, funkcjonującymi od lat 70. w USA oraz państwach Europy Zachodniej, zmienił się kierunek dalszego rozwoju polskiej daktyloskopii. Zdobywana za granicą wiedza była sukcesywnie przenoszona na polski grunt (np.: J. Moszczyński, 1991a, s. 20–25; J. Moszczyński, 1991, s. 3–6; J. Moszczyński, 1992a, s. 19–28; J. Moszczyński, 1997).

WDROŻENIE SYSTEMU AFIS

Po uzyskaniu niezbędnych środków finansowych z unijnego funduszu PHARE przystąpiono do przygotowań zakupu i wdrożenia systemu AFIS do praktyki polskiej Policji³. Należało m.in. dokonać adaptacji pomieszczeń, zwiększyć obsadę kadrową, przeprowadzić szkolenia, uzyskać dostęp do policyjnych łączów teleinformatycznych i zaprojektować krajową sieć systemu AFIS. W drodze przetargu wyłoniono w 1998 roku zwycięską firmę Sagem (Morpho). Wielkiego wysiłku wymagało przygotowanie kart daktyloskopijnych do konwersji (skanowanie i wprowadzanie do systemu), którą w ciągu kilku miesięcy wykonał dostawca systemu w swoim centrum konwersji, zlokalizowanym w USA. Bardzo poważnym problemem, z jakim musieliśmy sobie także poradzić, było odbudowanie, prawie zanikłej na początku lat 90., rejestracji daktyloskopijnej, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania.

W roku 2000 został zainstalowany centralny system AFIS, zawierający bazę danych, zespół urządzeń kodujących i porównujących oraz 10 stanowisk roboczych, a w dwa lata później uruchomiono sieć krajową, obejmującą 28 stanowisk roboczych, zainstalowanych w laboratoriach wojewódzkich, oraz 58 urządzeń Morpho-Touch do szybkiej identyfikacji osób, wykorzystywanych w jednostkach policyjnych niższego szczebla. Wdrożenie systemu AFIS pozwoliło już wkrótce na uzyskanie bardzo dobrych rezultatów.

² W latach 1988–2003 autor był kolejno, ekspertem, naczelnikiem Wydziału Daktyloskopii oraz zastępcą dyrektora Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP.

³ Koordynację wdrożenia systemu AFIS powierzył komendant główny Policji autorowi.

Liczba pozytywnych identyfikacji śladów z miejsc zdarzeń (wykryć sprawców przestępstw) w latach 2002–2007 wynosiła kolejno: 3443, 5435, 4544, 4028, 4527, 3963. Ponadto w ciągu każdego roku ustalano tożsamość średnio około 15 000 osób i 500 zwłok. AFIS spotkał się z entuzjastycznym przyjęciem ze strony polskich ekspertów daktyloskopii.

Równocześnie z wdrożeniem systemu AFIS powstała także w Wydziale Daktyloskopii CLK KGP pracownia wizualizacji, wyposażona w najnowocześniejszy sprzęt i technologie służące do skutecznego ujawniania śladów linii papilarnych na różnych podłożach. Stała się ona wzorem i inspiracją dla laboratoriów wojewódzkich.

System AFIS jest stale rozwijany – aktualizowane jest oprogramowanie, poszerzana jest sieć stanowisk roboczych w postaci urządzeń do elektronicznego daktyloskopowania (LiveScan) oraz urządzeń do szybkiej identyfikacji (MorphoRapID) (E. Kot, K. Tomaszycy, 2015, [w:] E.W. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau, s. 332–348).

Wdrożenie do praktyki systemu AFIS, wspartego nowoczesnymi metodami wizualizacji śladów linii papilarnych, było niewątpliwym przełomem w polskiej daktyloskopii, pozwalającym na skuteczniejszy udział kryminalistyki w zwalczaniu przestępczości.

POWSTANIE POLSKIEJ BAZY DNA

Kryminalistyczna identyfikacja genetyczna osób⁴ ma znacznie krótszą historię niż identyfikacja daktyloskopijna – dzieli je cały wiek. Z tego względu, o ile w momencie uruchamiania systemu AFIS istniał duży zbiór kart daktyloskopijnych, które wprowadzono do bazy tego systemu, to budowanie bazy profili DNA należało rozpocząć od zera. Decyzją Rady Unii Europejskiej z 9 czerwca 1997 roku (97/C 193/02) państwa członkowskie Unii, a także państwa ubiegające się o taki status, zostały zainspirowane do tworzenia krajowych baz danych DNA. Miały one przyczynić się do skuteczniejszego zwalczania przestępczości zarówno krajowej, jak i transgranicznej, dzięki wymianie danych pomiędzy krajowymi bazami. Pierwsza i największa europejska baza genetyczna powstała w Wielkiej Brytanii już w 1995 roku. Wkrótce zaczęto organizować podobne bazy w innych

⁴ Naukowe podstawy tej identyfikacji oparte są na opracowaniu przez A. Jeffreysa w 1985 roku metody nazywanej *DNA-fingerprinting*.

krajach europejskich (A. Filewicz, I. Sołtyszewski, 2003). W Polsce przygotowania do utworzenia bazy DNA rozpoczęto w Centralnym Laboratorium Kryminalistycznym KGP na przełomie lat 1998/1999. Polegały one m.in. na opracowaniu stosownych podstaw prawnych⁵, przeszkoleniu ekspertów w Forensic Science Service, gdzie wówczas prowadzona była brytyjska baza danych DNA, przygotowaniu odpowiedniej infrastruktury oraz wyposażeniu policyjnych laboratoriów genetycznych w nowoczesną aparaturę (M. Goc, H. Dąbrowska, 2002). Szacowano wówczas, iż do bazy DNA w ciągu roku będzie trafiało około 200 tys. profili DNA osób podejrzanych oraz 30 tys. profili DNA oznaczanych na podstawie śladów biologicznych z miejsc zdarzeń.

Ostatecznie polska baza danych DNA, po perturbacjach z zakupem odczynników oraz problemami z oprogramowaniem CODIS (T. Noszczyński, lipiec 2006, s. 28–29), została uruchomiona w roku 2007. Gromadzi się w niej i przetwarza profile genetyczne:

- osób wymienionych w art. 74 i 192a k.p.k., tj. oskarżonych i podejrzanych,
- osób o nieustalonej tożsamości oraz osób usiłujących ukryć swoją tożsamość,
- zwłok ludzkich o nieustalonej tożsamości,
- osób stwarzających zagrożenie, o których mowa w ustawie z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób,
- śladów nieznanymi sprawców przestępstw, np. śladów znalezionych na miejscu przestępstwa, gdy ich pochodzenia nie można przypisać do konkretnej osoby,
- osób zaginionych,
- osób spokrewnionych z osobami zaginionymi.

Aktualny stan polskiej bazy danych DNA na dzień przedstawiony jest w tabeli 1.

⁵ Nowelizacja ustawy o Policji – art. 20 ust. 2, podpisanej przez Prezydenta RP 24 sierpnia 2001 roku.

Tabela 1.

Liczba profili DNA zarejestrowanych w polskiej bazie danych DNA – stan na dzień 30 września 2016 roku

Kategoria profilu	Liczba profili DNA
Podejrzani	52 444
Ślady nieznanymi sprawców przestępstw	7 131
Zwłoki o nieustalonej tożsamości	1 035
Osoby o nieustalonej tożsamości lub ukrywające tożsamość	30
Osoby zaginione	338
Krewni osób zaginionych	1 782
Suma	62 760

Źródło: Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji

WYMIANA DANYCH DAKTYLOSKOPIJNYCH I GENETYCZNYCH W RAMACH DECYZJI PRÜM

Zamach terrorystyczny w Madrycie (11 marca 2004 roku) zdołował niektóre państwa członkowskie do podjęcia nowych inicjatyw w celu podniesienia skuteczności zapobiegania i zwalczania terroryzmu i groźnej przestępczości międzynarodowej (A. Gruszczak, 2009, s. 194–200). Ministrowie sprawiedliwości i spraw wewnętrznych Austrii, Belgii, Holandii, Luksemburga i Niemiec podpisali 28 maja 2004 roku deklarację o wzmocnieniu współpracy transgranicznej w zakresie walki z terroryzmem, przestępczością transgraniczną i nielegalną imigracją. Do piątki sygnatariuszy dołączyły także Francja i Hiszpania. Polityczna decyzja o zawarciu traktatu, otwartego również dla innych państw, zapadła podczas posiedzenia Rady Unii Europejskiej na szczepku ministrów spraw wewnętrznych i sprawiedliwości 14 kwietnia 2005 roku. Wkrótce po tym, bo 27 maja 2005 roku, siedem wymienionych państw podpisało traktat o pogłębianiu współpracy transgranicznej, w szczególności w zakresie zwalczania terroryzmu, przestępczości transgranicznej i nielegalnej migracji, zwany traktatem z Prüm, który wszedł w życie 1 listopada 2006 roku. Przyjęto m.in., że w ramach współpracy transgranicznej będą udostępniane dane z krajowych zbiorów daktyloskopijnych oraz profili DNA. W celu przeniesienia

niektórych postanowień traktatu do uregulowań wspólnotowych, w dniu 13 czerwca 2007 roku Rada Ministrów Spraw Wewnętrznych Unii Europejskiej podjęła decyzję nr 11896/07 w sprawie wzmocnienia współpracy transgranicznej, szczególnie w zwalczaniu terroryzmu i przestępczości transgranicznej, której konsekwencją była analogiczna decyzja Rady Europy z 23 czerwca 2008 roku. Przyjęto, że ostateczny termin uruchomienia nowego narzędzia wymiany danych daktyloskopijnych i genetycznych upływa w dniu 6 sierpnia 2011 roku.

Tabela 2.

Liczba identyfikacji uzyskanych w wyniku międzynarodowej wymiany danych z polską bazą DNA – od stycznia 2013 do 31 maja 2016 roku

	Ślad (PL) / osoba (UE)	Ślad (PL) / ślad (UE)	Osoba (PL) / ślad (UE)	Osoba (PL) / osoba (UE)	Suma
Austria	43	40	78	149	310
Cypr	0	0	0	0	0
Czechy	18	12	17	78	125
Estonia	2	0	1	0	3
Finlandia	2	1	5	4	12
Francja	56	17	71	57	201
Hiszpania	11	7	6	14	38
Holandia	20	28	71	78	197
Litwa	4	3	6	28	41
Łotwa	0	0	0	1	1
Malta	0	0	0	0	0
Niemcy	112	123	489	668	1 392
Rumunia	2	1	0	5	8
Słowacja	10	8	12	20	50
Słowenia	5	0	2	8	15
Szwecja	12	3	28	48	91
Węgry	0	0	2	0	2
SUMA	297	243	788	1 158	2 486

Źródło: Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji

W styczniu 2013 roku w Zakładzie Biologii CLKP uruchomiony został Krajowy Punkt Kontaktowy (KPK) ds. automatycznej wymiany danych DNA z państwami członkowskimi UE (J. Mondzelewski, 2015, [w:] E.W. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau, s. 485–502). Do jego głównych zadań należą: zapewnienie całodobowego dostępu punktom innych państw do wykonywania sprawdzeń profili DNA w zbiorach polskiej Bazy Danych DNA udostępnianych przez pozostałe kraje oraz weryfikacja pozytywnych identyfikacji. Obecnie KPK prowadzi wzajemną wymianę danych DNA z: Austrią, Cyprzem, Czechami, Estonią, Finlandią, Francją, Hiszpanią, Holandią, Litwą, Łotwą, Maltą, Niemcami, Rumunią, Słowacją, Słowenią, Szwecją i Węgrami. Rezultaty tej wymiany przedstawiono w tabeli 2.

W ramach porównań ślad/osoba oraz osoba/ślad uzyskano łącznie 1085 identyfikacji, co odzwierciedla skalę wykryć sprawców przestępstw. W 1158 przypadkach ustalono bądź zweryfikowano tożsamość osób (porównania osoba/osoba), zaś w 243 przypadkach skojarzono miejsca zdarzeń, na których działali ci sami sprawcy (porównania ślad/ślad).

Wymianę danych daktyloskopijnych w ramach UE uruchomiono dopiero w listopadzie 2015 roku i nie uzyskano jeszcze znaczących rezultatów.

PROBLEMY Z PODSTAWAMI PRAWNYMI REJESTRACJI KRYMINALISTYCZNEJ

W roku 1989 wspomniana wcześniej instrukcja nr 1/77 została uchylona w części dotyczącej rejestracji daktyloskopijnej, na wniosek Prokuratora Generalnego, który w piśmie z dnia 24 kwietnia 1989 roku, l. dz. 94/89/1-d, do Ministra Spraw Wewnętrznych stwierdził m.in.: „Prokuratura Generalna otrzymuje informacje, że niektóre przypadki pobierania odcisków linii papilarnych (daktyloskopowania) prowadzonego przez organa resortu spraw wewnętrznych są sprzeczne z zasadami ochrony praw obywatelskich, wynikających z art. 87 ust. 1 Konstytucji PRL. (...) Pozbawienie obywatela wolności może nastąpić tylko w przypadkach określonych ustawą. Jedyną podstawą prawną dla naruszenia wolności w zakresie dysponowania liniami papilarnymi jest art. 65 § 1 pkt 1 k.p.k., który zobowiązuje oskarżonego (podejrzanego), gdy jest to potrzebne dla celów dowodowych danego postępowania karnego, do poddania się pobraniu odcisków. (...) Kodeks postępowania karnego nie upoważnia do daktyloskopowania oskarżonych (podejrzanych) wyłącznie do celów ewidencyjnych”. Podobne stanowisko

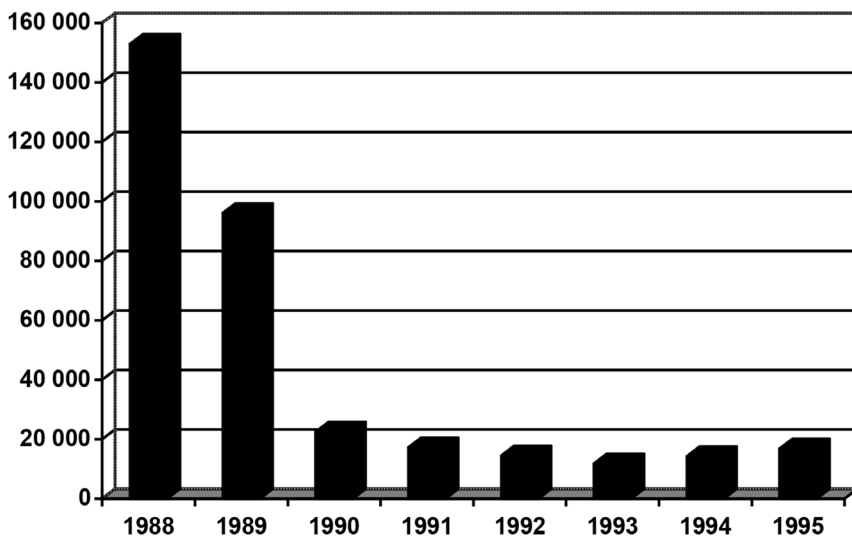
zostało zaprezentowane w piśmie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 24 sierpnia 1989 roku, l. dz. RPO 46208/89/II/HK, do wiceministra spraw wewnętrznych (J. Moszczyński, 1992, s. 3–9).

Stan zawieszenia podstaw prawnych rejestracji daktyloskopijnej, pomimo usilnych starań ze strony przedstawicieli kryminalistyki (np. J. Moszczyński, 1992b, s. 55–58), trwał aż do 2005 roku, kiedy to została znowelizowana ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 roku i zgodnie z art. 20 Policja uzyskała prawo do pobierania, gromadzenia, przetwarzania i wykorzystywania w celach wykrywczych i identyfikacyjnych odcisków linii papilarnych, zdjęć oraz innych danych o osobach podejrzanych o popełnienie przestępstw umyślnych, ściganych z oskarżenia publicznego, nieletnich dopuszczających się czynów zabronionych przez ustawę jako przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego, a także o osobach o nieustalonej tożsamości lub usiłujących ukryć swoją tożsamość oraz o osobach poszukiwanych.

Brak podstaw prawnych rejestracji daktyloskopijnej w latach 1989–2005 spowodował gwałtowny spadek pobierania odcisków palców od osób podejrzanych o popełnienie przestępstw (wykres 1).

Wykres 1.

Rejestracja kart daktyloskopijnych w CRD w latach 1988–1995

Źródło: Centralne Laboratorium Kryminalistyczne KGP

W latach 1988–1995 zarejestrowano w CRD następujące liczby kart daktyloskopijnych: w 1988 roku – 152 929 kart, 1989 – 96 056, 1990 – 22 473, 1991 – 17 225, 1992 – 14 450, 1993 – 11 738, 1994 – 14 211, 1995 – 16 817.

Dezaktualizacja zbiorów CRD miała bardzo niekorzystny wpływ na wykorzystanie identyfikacji daktyloskopijnej w procesie zwalczania przestępczości, tym bardziej że w roku 2000 został uruchomiony system AFIS, który dawał możliwości wykrywania sprawców przestępstw, ale jego skuteczność w oczywisty sposób zależy od wielkości i aktualności bazy danych. Pojawienie się w 1995 roku podstaw prawnych rejestracji daktyloskopijnej wcale nie spowodowało radykalnego wzrostu wpływu kart daktyloskopijnych do CRD i wymagało długofalowych działań, polegających na rygorystycznym egzekwowaniu od policjantów daktyloskopowania sprawców przestępstw.

Kolejne załamanie rejestracji daktyloskopijnej nastąpiło po 2005 roku, kiedy to Trybunał Konstytucyjny, uwzględniając wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, wydał orzeczenie z dnia 12 grudnia 2005 roku (sygn. K 32/04), w którym zakwestionował przepisy ustawy o Policji dotyczące rejestracji daktyloskopijnej, stwierdzając między innymi, iż art. 20 ust. 2 ustawy o Policji jest niezgodny z art. 51 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji przez to, że nie precyzuje, w jakich sytuacjach można gromadzić informacje o osobach podejrzanych o popełnienie przestępstwa ściganego z urzędu, i nie określa rodzajów tych informacji w sposób wyczerpujący. W związku z powyższym w 2006 roku art. 20 ustawy o Policji został znowelizowany między innymi w ten sposób, że w ust. 2c. zapisano: „Informacji, o których mowa w ust. 2a nie pobiera się w przypadku, gdy nie mają one przydatności wykrywczej, dowodowej lub identyfikacyjnej w prowadzonym postępowaniu”.

Przepis ten jest interpretowany w taki sposób, że jeśli na miejscu zdarzenia nie zostaną ujawnione ślady linii papilarnych, to osób podejrzanych nie daktyloskopuje się. Analogiczna procedura została przyjęta w odniesieniu do rejestracji profili DNA. W rezultacie od 2006 roku nastąpił znaczny spadek wpływu kart daktyloskopijnych do bazy AFIS oraz pozytywnych identyfikacji w ramach przeszukań typu karta/karta (tabela 3 oraz wykres 2).

Tabela 3.

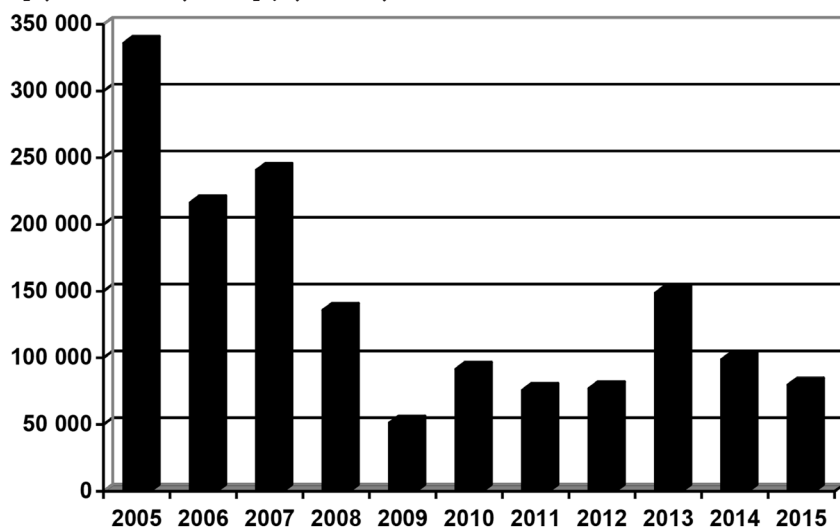
Wpływ kart daktyloskopijnych do bazy AFIS oraz wyniki przeszukań typu karta w latach 2005–2015

Rok	Liczba kart daktyloskopijnych	Przeszukania karta/karta	Pozytywny wynik karta/karta
2005	335 806	485 866	140 504
2006	216 394	354 277	125 993
2007	240 548	328 736	79 183
2008	135 852	212 933	69 198
2009	51 350	113 455	52 737
2010	91 741	117 954	27 906
2011	75 660	82 849	20 556
2012	76 968	97 057	22 434
2013	148 649	158 767	30 095
2014	98 860	111 916	28 071
2015	79 816	99 946	21 857

Źródło: Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji

Wykres 2.

Wpływ kart daktyloskopijnych do systemu AFIS w latach 2005–2015

Źródło: Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji

Polska baza DNA od momentu jej uruchomienia funkcjonuje w warunkach obowiązujących od 2006 roku podstaw prawnych rejestracji kryminalistycznej, co sprawia, że jej rozbudowa przebiega w bardzo wolnym tempie. Wielkości baz danych DNA w wybranych państwach europejskich zaprezentowane są w tabeli 4.

Tabela 4.

Wielkości baz danych DNA w wybranych państwach europejskich – stan na rok 2015

Państwo	Liczba profili DNA osób (w tys.)	% populacji
Wielka Brytania	6 000	10
Francja	3 100	6
Niemcy	850	1
Hiszpania	313	0,7
Holandia	225	1,3
Austria	197	2,5
Czechy	174	1,7
Finlandia	157	3
Szwecja	148	1,5
Węgry	138	1,4
Litwa	90	2,3
Słowacja	55	1
Estonia	48	3,2
Polska	45	0,1

Źródło: Opracowano na podstawie danych Rady Unii Europejskiej⁶

⁶ Council Decision 2008/615/JHA of 23 June 2008 on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border-crime, Council Decision 2008/616/JHA of 23 June 2008 on the implementation of Council Decision 2008/615/JHA of 23 June 2008 on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border-crime („Prüm Decisions”) - statistics and reports on automated data exchange for 2015, [data dostępu: 24.11.2016]. <http://statewatch.org/news/2016/apr/eu-council-prum-statistics-2015-dna-fingerprints-vrd-05129-16.pdf>

Według danych Rady Unii Europejskiej za rok 2015 w polskiej bazie DNA znajdowały się 44 553 profile DNA sprawców przestępstw, co sytuuje ją wśród najmniejszych europejskich baz genetycznych, natomiast w odniesieniu do liczby mieszkańców poszczególnych państw – na samym końcu.

PODSUMOWANIE

Baza danych nowoczesnego i kosztownego systemu AFIS dezaktualizuje się, natomiast baza danych DNA należy do najmniejszych w Europie, czego naturalną konsekwencją jest ograniczenie potencjalnych możliwości wykrywczych. Przyczyną tego niekorzystnego stanu rzeczy są aktualnie obowiązujące podstawy prawne rejestracji kryminalistycznej, uzależnione de facto od ujawnienia śladów na miejscach zdarzeń. Są one zaprzeczeniem sensu prowadzenia kryminalistycznych baz danych. Sprawców przestępstw powinno się daktyloskopować oraz pobierać od nich wymazy śliny na potrzeby oznaczania profilu DNA, nie tylko w celu wykonania ekspertyz w prowadzonych postępowaniach, lecz także w celu umożliwienia wykrywania ewentualnych przestępstw popełnionych w okresie wcześniejszym lub późniejszym. Właśnie do tego służą kryminalistyczne bazy danych, stale rozwijane w innych państwach. Prezentowany problem był już przedmiotem alarmujących doniesień prasowych (A. Krawczyńska, kwiecień 2013), s. 12–13; T. Noszczyński, kwiecień 2013, s. 13–14), jednak sytuacja pozostaje bez zmian.

Bibliografia

- Brzęk W. (1980). *Daktyloskopia w Polsce okresu międzywojennego*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 145–146.
- Buras D. (2004). *Wykorzystanie daktyloskopii przez Policję Państwową w Drugiej Rzeczypospolitej*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 246, s. 56–61.
- Buras D. (2009). *Daktyloskopia na ziemiach polskich i w Polsce w latach 1909–1939*, [w:] P. Rybicki, T. Tomaszewski (red.), *Daktyloskopia. 100 lat na ziemiach polskich*. Wydawnictwo Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa, s. 71–82.
- Filewicz A, Sołtyszewski I. (2003). *Bazy DNA w Europie – rozwiązania legislacyjne*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 241, s. 5–12.
- Goc M., Dąbrowska H. (2002). *Polska baza DNA dziś i jutro*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 237, s. 5–7.

- Gruszczak A. (2009). *Współpraca policyjna w Unii Europejskiej w wymiarze transgranicznym. Aspekty polityczne i prawne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, s. 194–200.
- Grzeszyk Cz., Grzegórski S. (1973). *Metody automatycznej identyfikacji daktyloskopijnej*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 105, s. 627–635.
- Horoszowski P. (1958). *Kryminalistyka*. Wydawnictwo PWN. Warszawa.
- Kot E., Tomaszycycki K. (2015). *Funkcjonowanie automatycznego systemu identyfikacji daktyloskopijnej AFIS*, [w:] E.W. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau (red.), *Przestępczość w XXI wieku. Zapobieganie i zwalczanie. Problemy technologiczno-informatyczne*. Wydawnictwo Wolters Kluwer. Warszawa, s. 332–348.
- Kozłowski W. (1962). *System automatycznej registratury daktyloskopijnej*, „Problemy Kryminalistyki”, nr 40, s. 621–629.
- Kozłowski W., Pietrzykowski T. (1960). *Zastosowanie cyfrowych maszyn elektronicznych w kryminalistyce*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 23, s. 5–10.
- Krassowski K. (2007). *Bazy danych – wspomaganie procesu wykrywczego*, [w:] I. Sołtyszewski (red.), *Badania kryminalistyczne (wybrane aspekty)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Olsztyn, s. 111–128.
- Krawczyńska A. (kwiecień 2013), *AFIS, czyli baza skromnie wykorzystywana*. „Policja 997”, nr 4(97), s. 12–13.
- Misiuk A., Pepłoński A. (1994). *Organizacja instytucji policyjnych w II Rzeczypospolitej 1918–1926*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Szczytno.
- Misztal J. (2008). *Daktyloskopia w Polsce w XX wieku*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 262, s. 63–71.
- Mondzelewski J. (2015). *Problematyka międzynarodowej automatycznej wymiany danych DNA prowadzonej w ramach postanowień decyzji Prüm*, [w:] E.W. Pływaczewski, W. Filipkowski, Z. Rau (red.), *Przestępczość w XXI wieku. Zapobieganie i zwalczanie. Problemy technologiczno-informatyczne*. Wydawnictwo Wolters Kluwer. Warszawa, s. 485–502.
- Moszczyński J. (1986). *Możliwości kodowania śladów linii papilarnych zabezpieczonych na miejscu zdarzenia*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 171, s. 23–27.
- Moszczyński J. (1988). *Najbardziej prawdopodobne formuły daktyloskopijne*. Wydawnictwo Zakładu Kryminalistyki KG MO. Warszawa.
- Moszczyński J. (1991). *O potrzebie automatyzacji identyfikacji daktyloskopijnej w Polsce*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 191–192, s. 3–6.
- Moszczyński J. (1991a). *Wykorzystanie identyfikacji daktyloskopijnej przez policję londyńską*. „Biuletyn Informacyjny”, nr 3–4, s. 20–25.

- Moszczyński J. (1992). *Aktualne problemy rejestracji daktyloskopijnej – propozycje nowych rozwiązań*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 197–198, s. 3–9.
- Moszczyński J. (1992a). *Materiały i sprzęt daktyloskopijny – oferta firm zachodnich*. „Biuletyn Informacyjny”, nr 85–86, s. 19–28.
- Moszczyński J. (1992b). *Pilny problem powstania podstaw prawnych kryminalistycznej rejestracji daktyloskopijnej*. „Biuletyn Informacyjny”, nr 85–86, s. 55–58.
- Moszczyński J. (1993). *Wywiad daktyloskopijny za pomocą telefaksu*. „Biuletyn Informacyjny”, nr 90, s. 15–21.
- Moszczyński J. (1997). *Daktyloskopia. Zarys teorii i praktyki*. Wydawnictwo Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP. Warszawa.
- Noszczyński T. (lipiec 2006). *Kody do szuflady*. „Policja 997”, nr 7(16), s. 28–29.
- Noszczyński T. (kwiecień 2013), *Prawo kontra DNA*, „Policja 997”, nr 4(97), s. 13–14.
- Owoc M. (1986), *Wirtualna registratura monodaktyloskopijna*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 172, s. 213–220.
- Raczyński D., Skopiński Z. (1961). *Wywiad daktyloskopijny przez telefon*. Wydawnictwo Zakładu Kryminalistyki KG MO. Warszawa.
- Szota-Koziczak A. (1985). *Skomputeryzowana registratura monodaktyloskopijna – propozycja badania odcisku palca wzdłuż biegu linii naturalnych*. „Problemy Kryminalistyki”, nr 170, s. 635–641.

Źródła internetowe

Council Decision 2008/615/JHA of 23 June 2008 on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border-crime, Council Decision 2008/616/JHA of 23 June 2008 on the implementation of Council Decision 2008/615/JHA of 23 June 2008 on the stepping up of cross-border cooperation, particularly in combating terrorism and cross-border-crime („Prüm Decisions”) – statistics and reports on automated data exchange for 2015, <http://statewatch.org/news/2016/apr/eu-council-prum-statistics-2015-dna-fingerprints-vrd-05129-16.pdf> [data dostępu: 24.11.2016].